

Magnus Boström, Anders Forssell, Kerstin Jacobsson & Kristina Tamm Hallström (red): Den organiserade frivilligheten

Liber, Lund 2004

Antologin *Den organiserade frivilligheten* handlar om hur frivillighet på olika sätt kommit till uttryck i samhälle och organisationer. Begreppet som sådant problematiseras, inte bara hur frivillighet kan organiseras utan också hur den kan styras av formella regler och sociala normer. Begreppets mångtydighet och paradoxer lyfts fram. Ett genomgående tema är just gränsgångarna mellan frivillighet och tvång, att frivilligheten är dubbelbottnad. Som bokens redaktörer, vilka kommer från SCORE,¹ inledningsvis hävdar verkar frivillighet helt enkelt ligga i tiden, men vad betyder detta egentligen och vad är det uttryck för? I boken hävdas bland annat att frivillighet utgör en viktig organisations- och styrprincip i det moderna västerländska samhället. Enligt min uppfattning är det diskussionerna kring detta fenomen och dess konsekvenser som utgör bokens viktigaste bidrag. Jag återkommer till detta.

I inledningskapitlet lyfter bokens redaktörer fram tre samhällliga trender som de menar bidrar till att göra frivilliga lösningar mer attraktiva: individualisering, kritiken av staten och globaliseringen. Samtidigt genomsyras boken också av en underton, nämligen att frivilligheten som regel inte är helt frivillig, att organisering av frivillighet i sig begränsar friheten och att frivilligheten också kan ha tvingande effekter. Göran Ahrne, Magnus Boström och Anders Forsell tar sedan upp den mångfald av organisationer mellan stat och marknad som i denna bok kallas frivilligsektorn, men som

också beroende på vilken aspekt som betonas går under beteckningen ideella sektor, social ekonomi, eller tredje sektorn.² Detta är inte platsen för att diskutera definitionsfrågan utan jag konstaterar bara att författarna valt benämningen frivilligorganisationer eftersom boken handlar om just frivillighet som fenomen i samhället och frivilliga överenskommelser i ett bredare perspektiv, där organisationsformen som sådan utgör en mindre del.³ Lite anmärkningsvärt är det att Ahrne och medarbetare inte säger något om storleken på frivilligsektorssektorn, något som lätt hade låtit sig göras med hänvisningar till andra undersökningar (se t ex Wijkström & Lundström 2002 och Westlund 2001). Det finns exempelvis empiriska studier som visar att frivilligsektorn i Sverige är i nivå med andra välutvecklade marknadsekonomier (Wijkström & Lundström 2002). När det gäller betald arbetskraft är denna sektor i jäm-

1. Stockholm centrum för forskning om offentlig sektor vid Stockholms universitet och Handelshögskolan i Stockholm.

2. Det finns en omfattande litteratur på detta område som boken inte refererar till där dess omfattning, inriktning och roll i samhällsutvecklingen i Sverige analyseras. Se t ex Sätre Åhlander (2004), Wijkström och Lundström (2002) och Westlund (2001) för referenser.

3. Då man i boken valt begreppet frivilligorganisation väljer även jag att här använda begreppet som synonym till ideella organisationer, social ekonomi och tredje sektorn.

förelse med flera andra västländer blygsam, men mätt i termer av ideellt arbete ligger Sverige relativt högt, mycket högt om man tittar på antalet medlemmar i ideella föreningar. Boken redovisar inte heller några siffror på att antalet frivilligorganisationer ökat, trots att det finns sådan statistik när det gäller såväl sektorn som helhet, som för enskilda organisationstyper såsom nykooperativ och lokala utvecklingsgrupper (ibid).

För att förstå när, hur och varför frivilligorganisationer växer fram behöver vi känna till deras historia. Det kan här vara på sin plats att hålla isär två saker. Den ena är att frivilligorganisationer har ändrat karaktär, något som Apostolis Papakostas tar upp. Den andra, som diskuteras av Ahrne och medarbetare, är på vilket sätt frivilligorganisationernas funktion i samhället förändrats över tiden. Papakostas lyfter fram själva organisationerna i ett mer långsiktigt perspektiv, att de i uppkomstfasen ofta kan beskrivas som en social rörelse, men att deras utveckling sedan kännetecknas av att de förändras från rörelse till institution, något som vi kanske kan känna igen när det gäller Röda Korset, fackföreningsrörelsen, idrotten eller Greenpeace. Frivillighet omvandlas till lönearbete, amatören har blivit professionell och den folkliga förankringen därmed svagare. En aspekt som Papakostas lyfter fram på ett intressant sätt är att samtidigt som medlemsinriktade funktioner blivit svagare har masskommunikation via datorer förändrat villkoren för frivilliga organisationer. De frivilligorganisationer som växte fram under industrisamhället har alltså delvis ersatts av en annan typ av frivilligorganisation som mer svarar mot informationssamhällets krav. Det handlar också om att sociala och politiska rörelser ändrat form, att vårt samhälle har blivit rörligare och att nya möjligheter för

sociala innovationer växt fram, något som Papakostas också tar upp. Påståendet att de medlemsbaserade organisationerna är på väg att försvinna verkar däremot inte stämma (ibid).

Enligt Ahrne och medarbetare är ideella organisationer traditionellt förknippade med medlemskap, deltagande, demokratiska strukturer och frivillighet. Vad jag saknar lite grann är kopplingen mellan välfärdsstatens utveckling och frivilligorganisationernas omfattning och inriktning. Den har sitt ursprung i hävdandet av värden som del i den demokratiska rörelsen; de ideella organisationerna kunde fungera som "broar" mellan central och lokal nivå i utvecklingen mot ett demokratiskt samhälle. Men ju mer stöd frivillig sektor fick, desto mer integrerad blev den i den offentliga politiken, det vill säga sektorn gavs inte någon egen betydelse under socialdemokratiens framväxt. Förhållandet mellan stat och frivillig sektor förändrades således över tiden. Sådant som i USA sågs som välgörenhet, uppfattades i Sverige som medborgarrättigheter. Frivilligorganisationer var i Sverige delvis föregångare inom välfärden, de byggde upp välfärdssystem som offentlig sektor kunde ta över, men de har också medverkat i nedmonteringen av den svenska välfärdsstaten och tagit över uppgifter från denna (Sätre Åhlander 2004).

En organisationsform som kanske på ett särskilt tydligt sätt förutsätter frivillighet är kollegiet, där deltagarna, kollegerna, anses vara jämställda med varandra. Medlemskap i ett kollegium kan följa med en viss position, t ex professor, och besluten fattas gemensamt, i konsensus. Anders Forssell, Anna-Maria Lagrelius och David Lerdell problematiserar kollegiets odemokratiska form, men lyfter samtidigt fram att de har en särskild roll att fylla i det moderna sam-

hället när det är svårt att komma med standardiserade lösningar. Även Kristina Tamm Hallströms diskussion kring hur standardisering förutsätter frivillighet belyser företeelsen att frivillighet för vissa i form av överenskommelser av olika slag begränsar frivilligheten för andra. Medan uppgiften för kollegiet ofta är av engångskaraktär, kan standardisering på internationell nivå vara nödvändig i en internationaliserad ekonomi, där alternativ för regelsättning är små. En diskussion jag saknar här är vad som är orsak och verkan. Standardisering bygger visserligen på i någon mån frivilliga överenskommelser, som Tamm Hellström diskuterar, men samtidigt begränsar standardisering på område efter område frivilligheten.

Projektifieringen av arbetsmarknadspolitikerna och regionalpolitiken bidrar automatiskt till att frivillighet som styrprincip ökar. Det talas sällan om en aktiv statlig ekonomisk politik, det ligger inte i tiden. Det är i stället samverkan i form av partnerskap som har blivit ledstjärna för den nationella ekonomiska politiken. Peter Ehn diskuterar hur staten försökt styra regionala och lokala aktörer på frivillig väg genom att skapa partnerskap, men hur otydlighet kring beslutskraft respektive vem som bär

ansvaret försvårat samordning och medfört att processen stramats upp från regeringens sida. Det talas inte längre om frivillighet. Talet om samverkanspolitik handlar för mig om ett försök att hitta en ny samhällsmodell, när vårt försörjningssystem håller på att falla sönder måste vi bygga från början. Men kanske är det just pendelrörelser mellan frivillighet och tvång som leder till en god samhällsutveckling? Jag uppfattar boken som ett kreativt bidrag till samhällsdebatten just därför att man vrider och vänder på hur långt man kan komma med frivillighet som styrande princip i ett modernt samhälle.

Ann-Mari Sätre Åhlander, docent i nationalekonomi, Arbetslivsinstitutet

Referenser

- Sätre Åhlander A-M (2004) "The Social Economy – A Lever for Local Economic Development in Sweden?" *Revue Économie et Solidarités*, Quebec, Canada, vol 35, nr 2.
- Westlund H (red) (2001) *Social ekonomi i Sverige*. Fritzes, Stockholm.
- Wikjström F & Lundström T (2002) *Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället*. Sober förlag, Stockholm.